

УДК 613(092)(477.63)

**Е.М. Білецька,
Т.Д. Землякова**

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ГІГІЄНІЧНА ШКОЛА: МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, МАЙБУТНЄ (до 90-річчя від заснування)

ДЗ «Дніпропетровська медична академія МОЗ України»
кафедра загальної гігієни
(зав. – д. мед. н., проф. Е.М. Білецька)
Жовтнева площа, 4, Дніпропетровськ, 49027, Україна
SE "Dnipropetrovsk medical academy Ministry of Health of Ukraine"
Department of general hygiene
Zhovtneva Square, 4, Dnipropetrovsk 49027, Ukraine
belitska@dsm.a.dp.ua

Ключові слова: історія гігієни, Дніпропетровська гігієнічна школа, 90-річчя розвитку
Key words: history of hygiene, Dnipropetrovsk hygiene School, 90-th anniversary of development

Реферат. Днепропетровская гигиеническая школа: прошлое, настоящее, будущее. Белецкая Э.Н., Землякова Т.Д. В статье представлен исторический анализ формирования гигиенической школы Днепропетровской медицинской академии за 100-летний период существования - от образования в XIX веке санитарного земства Катеринославской губернии, как уникальной общественной организации самоуправления, до наших дней. Выделены основные этапы ее развития, которые включают создание курсов гигиены при Высшем горном училище, их трансформацию в кафедру общей гигиены, социальной гигиены и гигиены труда при Катеринославской медицинской академии в 1922 году, формирование отдельных гигиенических кафедр в 1940-1948 гг., их реорганизацию в конце XX - начале XXI вв. Установлено, что Днепропетровская гигиеническая школа за период своего существования сформировала плеяду выдающихся ученых, дала науке более 100 диссертаций по различным направлениям, посвященных гигиенической диагностике техногенно изменяющейся окружающей среды, ее влиянию на здоровье человека, а также гигиеническим рычагам управления и укрепления здоровья населения промышленных территорий. Оценен научный вклад выдающихся ученых и преподавателей, их достижения и открытия в сфере профилактической медицины, роль в формировании профилактического мировоззрения у студенческой молодежи. Гигиенической общественностью XIV съезда гигиенистов ведущими в Украине учеными за XX столетие признаны 30 гигиенистов, из которых семь принадлежат к Днепропетровской гигиенической школе, что свидетельствует о ее высокой значимости в благородном деле служения общественному здоровью.

Abstract. Dnipropetrovsk hygienic school: past, present and future. Beletskaia E.M., Zemlyakova T.D. The article presents historical analysis of formation of hygiene school of Dnipropetrovsk Medical Academy over the 100 year period - from formation of Katerinoslav province sanitary district council, as a unique self-government social organization in XIX century to the present. The basic stages of its development, including foundation of Hygiene Courses at High Mining School, their transformation into department of general hygiene, social hygiene and hygiene of labor in Katerinoslav Medical Academy in 1922, foundation of separate departments of hygiene in 1940-1948, their reorganization at the end of XX – beginning of XXI centuries are outlined. It is established, that Dnipropetrovsk hygienic school during its existence formed a great number of outstanding scientists, more than 100 dissertations in different directions devoted to hygienic diagnostics of technogenically changing environment, its impact on human health as well as hygienic control levers and health strengthening of population of industrial areas were defended. Scientific contribution of prominent scientists and teachers, their achievements and discoveries in the field of preventive medicine, role in the formation of preventive world outlook of students are estimated. At the XIV hygienic congress 30 hygienists were recognized as leading scientists of Ukraine over XX century, seven of them are from Dnipropetrovsk hygiene school; this indicates its importance in the noble cause of serving public health.

Історія становлення та розвитку кафедри загальної гігієни нерозривно пов'язана з історією становлення Дніпропетровської гігієнічної наукової школи, яка сформувалась у XIX ст. зі створення санітарного земства Катеринославської губернії.

Профілактичний напрямок земства, як унікальної громадської організації самоврядування,

що не мала аналогів у світі, створена зусиллями таких видатних особистостей тих часів, як О.І. Яворський, С.А. Томілін, А.Л. Смидович та інших організаторів системи збереження здоров'я населення Катеринославського краю.

Катеринославське санітарне земство за відносно короткий проміжок часу спромоглося створити передову в Росії цілісну систему

санітарно-епідеміологічної служби у вигляді губернських та повітових санітарних рад, санітарного бюро, бактеріологічного інституту з санітарно-гігієнічним відділом хімічної лабораторії, гідротехнічного бюро, лікарсько-продовольчих пунктів, ясел-притулків, інституту лекторів, протиепідемічних загонів тощо.

Період 1911-1914 рр. – це найплodотворніший період існування Катеринославського земства, коли формувалась ідеологія, форми та методи становлення громадської гігієни. І саме в ці роки формувався профілактичний світогляд видатного діяча та фундатора санітарно-епідемічної служби України та Радянського союзу, у подальшому академіка О.М. Марзєєва, який у ті часи працював земським санітарним лікарем Верхньодніпровського повіту Катеринославської губернії.

О.М. Марзєєв

Серед засновників майбутньої Дніпропетровської гігієнічної школи працює І.І. Степанов-Григор'єв, який протягом 1908-1924 рр. пройшов шлях від земського санітарного лікаря до директора Катеринославського санітарно-бактеріологічного інституту. Після Першої світової війни одним з найважливіших надбань санітарного земства стає створення курсу гігієни при жіночих курсах Вищого гірничого училища м. Катеринослава. Саме І.І. Степанов-Григор'єв стає першим завідувачем курсу гігієни, тобто в історичному аспекті – першим завідувачем кафедри гігієни. Цей факт до 2007 року залишався «білою плямою» в історії розвитку кафедри загальної гігієни. Історичну справедливість відновила здобувач кафедри З.Г.Гужва в своїй кандидатській дисертації (2007), у якій вперше в Україні був простежений розвиток санітарно-профілактичного напрямку земської медицини Катеринославської губернії протягом 1850-1917 рр.

У подальшому офіційний статус кафедри загальної гігієни, соціальної гігієни та гігієни праці – курс гігієни отримує у складі Катеринославської медичної академії у 1922 році. Кафедру очолює доктор медичних наук, професор Михайло Варфоломійович Дониц у періоди 1922-1924 рр. та 1934-1941 рр. Наукові дослідження та розробки професора М.В. Доница і співробітників кафедри в ці періоди були присвячені механізму впливу дезінфектантів на мікроорганізми, характеристичі харчових продуктів, ролі вітаміну С в раціональному харчуванні людини, основам санітарної статистики.

Протягом 1924-1934 рр. кафедру очолювала видатний гігієніст-професор Л.М. Горовіц-Власова, учениця корифеїв вітчизняної науки Г.В. Хлопіна, В.І. Виноградського, І.І. Мечникова, перша в Радянському союзі жінка-мікробіолог. Знаменита «Бактеріада» Любові Михайлівни, яка талановито, у розмірі «Іліади» Гомера, відображала всю історію розвитку мікробіології, була необхідним елементом знань студентів під час відповідних іспитів.

Саме в цей період колектив кафедри під керівництвом проф. Л.М. Горовіц-Власової розробив схему санітарної оцінки ступеню забруднення ґрунту, досліджувались процеси самоочищення ґрунту на дослідних асенізаційних полях, експериментального хлорування, нею створений також «Визначник бактерій».

Г.І. Столмакова

Практичні заняття студентів на кафедрі мали самостійний характер. Санітарна бактеріологія, як

науковий напрямок кафедри, зберігся до 1941 року та був реалізований у кандидатських та докторських дисертаціях М.В. Донича, Н.І. Константинова, М.А. Вульфовича.

З червня 1941 р. по квітень 1944 р. Дніпропетровський медичний інститут був евакуйований в м. Краснодар, а потім в м. Чекмент. Після реевакуації колектив кафедри у складі проф. І.Н. Савова, доц. П.Н. Кушаківського, асистентів Л.І. Маслової, Т.Ф. Стародубової та Н. Бережної відновлював кафедру та забезпечував навчальний процес у дуже складних умовах.

У передвоєнний період з 1933 року на кафедрі розпочала викладацьку та наукову діяльність видатний у майбутньому гігієніст Ганна Іванівна Столмакова, яка під керівництвом М.В. Донича у 1939 році виконала та захистила кандидатську дисертацію на тему «Дезинфіцирующее действие аммиачных солей серебра». Талант Г.І. Столмакові як педагога не залишився непоміченим. Після присвоєння звання доцента її призначають на посаду доцента кафедри загальної гігієни Львівського медичного інституту, яку вона очолювала у важкі повоєнні роки – 1945-1946 рр. У цей час Ганна Іванівна активно досліджувала роль людини і середовища у виникненні стафілококових інтоксикацій, біологічні властивості стафілококу верхніх дихальних шляхів у носіїв. Її дослідження стафілококових харчових отруєнь без перебільшення стали піонерськими у світі, поставили нову проблему і визначили профілактичні напрямки її вирішення та захищені в докторській дисертації на тему «Стафілококові харчові отруєння» у 1954 році.

З 1956 по 1981 р. Г.І. Столмакова очолювала кафедру харчування з курсом гігієни дітей та підлітків, а у 1961 р. вона була призначена МОЗ директором Львівського інституту епідеміології, мікробіології та гігієни, в якому успішно розроблялись проблеми ендемічного зобу, вітамінології, харчування тощо.

У 1945 р. кафедру очолив видатний гігієніст, доктор медичних наук, професор Олександр Федорович Стояновський – високоосвічений гігієніст, енергійний, вольовий науковий працівник з високою науково-педагогічною підготовкою і організаторськими здібностями. Це знайшло своє відображення у постановці навчально-виховної і науково-дослідницької роботи, підготовці наукових кадрів гігієністів, допомозі практичній організації м. Дніпропетровська і області. Професор О.Ф. Стояновський блискуче читав лекції, очолював обласне наукове товариство гігієністів і санітарних лікарів.

Протягом 1947-1948 років у Дніпропетровському медичному інституті відновлюють свою роботу створені на передодні Великої Вітчизняної війни профільні гігієнічні кафедри: комунальної гігієни, гігієни харчування та гігієни праці. Створення гігієнічних кафедр було дуже важливим кроком державного рівня, який зміцнив гігієнічний потенціал вчених і викладачів, розширив базу наукових досліджень гігієнічних умов життя та праці населення такого потужного індустріального центру України, як м. Дніпропетровськ.

У ці роки кафедра загальної гігієни активно нарощує свій науковий потенціал: з 1946 по 1952 рік захищено шість кандидатських дисертацій. Знаменним є те, що співробітники кафедри загальної гігієни очолили у подальшому кафедри гігієни харчування (к.мед.н., доцент Т.Ф. Стародубова), дітей та підлітків (к.мед.н., доцент Л.І. Маслової), гігієни праці (М.К. Картман).

Після від'їзду у 1952 році професора О.Ф. Стояновського в Одеський медінститут, кафедру очолює доцент І.М. Кучерявий. Протягом 1952-1955 років кафедра стає організуючим центром щодо проведення комплексних наукових робіт з питань гігієни води та охорони атмосферного повітря. Кафедра того часу – це науково-методичний центр з питань гігієни та санітарії, що значно розширило методи вивчення впливу факторів зовнішнього середовища на організм людини. Головним напрямком досліджень того періоду були роботи з санітарної бактеріології води – вивчення мікробного антагонізму, поведінки кишкової палички у відкритих водоймах (доц. І.М. Кучерявий, В.С. Фоменко, Н.Я. Загогуля, Т.Ф. Стародубова, Л.М. Парсенюк).

У період з 1955 по 1964 рік кафедру очолював професор Пилип Харитонович Чехлатий. Видатний лікар-гігієніст, який мав великий досвід організації санітарної служби, керівника НДІ та кадрових вузів, у минулому – директор Донецького НДІ гігієни праці та профзахворювань АМН СРСР (1945-1951 рр.), директор Кубанського медінституту (1951-1955 рр.). У період керівництва кафедрою професором П.Х. Чехлатим колектив працює над проблемами гігієни атмосферного повітря. Серед 28 виконаних робіт – дві кандидатські дисертації. Паралельно виконуються роботи щодо охорони атмосферного повітря міста та регіону від забруднень викидами металургійних та хімічних підприємств, що впливали на санітарні умови життя населення.

Протягом 1964-1968 років кафедру знову очолює доцент І.М. Кучерявий. Продовжується

виконання циклу наукових праць щодо вивчення атмосферного повітря промислового міста та його впливу на стан здоров'я населення. За цією проблемою виконані дві кандидатські дисертації (асистенти В.М. Пазинич та Г.С. Калініченко).

П.Х. Чехлатий і І.М. Кучерявий

З 1968 по 1972 р. кафедрою керував майбутній директор НДІ загальної та комунальної гігієни ім. О.М. Марзеєва, заслужений діяч науки і техніки України, директор НДІ дезінфектології, дійсний член РАМН, академік Російської академії медико-технічних наук, доктор медичних наук, професор Михайло Георгійович Шандала. Під його керівництвом колектив кафедри продовжує вивчення впливу атмосферного забруднення на стан здоров'я населення. У той час з'являється новий напрямок досліджень – вивчення стану радіаційного фону у зв'язку з випробуванням атомної та водневої зброї. Було встановлено, що під час цих випробувань в м. Семіпалатинську радіоактивність повітря та води Дніпра підвищувалась і наближалась до природного фону лише через рік. У роки керівництва кафедрою професор М.Г. Шандала, як талановитий вчений та педагог, успішно виконує також обов'язки проректора з навчальної роботи ДМІ. Його стрімкий життєвий зліт залишив кафедрі яскраву науково-педагогічну спадщину, яка втілюється його учнями і сьогодні.

У період 1972-1974 років кафедру очолював професор Володимир Михайлович Пазинич. Науково-педагогічний шлях він розпочав як активний гуртківець, під керівництвом професора М.Г. Шандала, захистив кандидатську, а потім докторську дисертації. Під керівництвом професора Пазинича В.М. колектив кафедри ус-

пішно розробляв проблему нормування комбінованої дії хімічних забруднювачів повітря промислових міст. Значний внесок у вирішення цієї проблеми зробив особисто Володимир Михайлович та його учні – кандидати наук Ю.Т. Ульянов, В.І. Чуприна, Ж.В. Наумова, В.В. Хлебніков, доктор мед. наук В.І. Чинчевич.

Відомий вчений, фахівець з проблеми вібрації та шуму, доктор медичних наук, професор Микола Михайлович Паранько очолив кафедру загальної гігієни з 1974 року. Поряд з удосконаленням навчального процесу та підготовкою висококваліфікованих фахівців колектив кафедри розробляв актуальні напрямки гігієнічної науки: гігієнічна оцінка шуму та вібрації та їх вплив на організм в експериментальних та виробничих умовах, гігієнічне нормування сумісної дії фізичних та хімічних факторів, проблема розповсюдження та впливу важких металів на репродуктивну систему та імунний статус та інші. За результатами цих досліджень були захищені 7 кандидатських дисертацій, розроблені «Санітарні норми та правила для метизного та гальванічного виробництва», затверджені ГДК для 7 речовин в атмосферному повітрі, ОДУ та ОБУВ для 11 речовин – забруднювачів атмосферного повітря та води, видано 18 методичних рекомендацій, нормативних документів, інформаційних листків.

В.М. Пазинич

Розроблений на кафедрі комплекс заходів щодо запобігання шкідливому впливу хімічних та фізичних факторів середовища, а також окремі нормативні документи демонструвалися на ВДНГ СРСР та УСРС, отримали призові місця: М.М. Паранько – диплом пошани, Ж.В. Ульянова – бронзову медаль.

М.Г. Шандала

У зв'язку з реформою вищої медичної освіти та відповідною реорганізацією підрозділів медичної академії з 1997 по 2002 р. кафедра загальної гігієни була об'єднана з курсами комунальної гігієни, гігієни праці, гігієни харчування та гігієни дітей та підлітків у кафедру гігієни та екології під керівництвом доктора медичних наук, професора Е.А. Деркачова.

М.М. Паранько

З 2003 року кафедра стає знову самостійним підрозділом медичної академії, на якій викладається базова теоретична дисципліна в галузі профілактичної медицини. Її очолює авторка цих рядків, доктор медичних наук, професор Елеонора Миколаївна Білецька, учениця і послідовниця проф. М.Н. Паранька та академіка І.М. Трахтенберга.

Перший рік роботи молодого завідувача починається зі зміни статусу ВУЗу – інститут стає академією, а завершується серйозним випробуванням – Дніпропетровська санепідемслужба та ДМА відповідають за проведення XIV з'їзду гігієністів України (2004), активним організатором та учасником якого стає колектив кафедри.

Е.М. Білецька

За період 2003-2012 рр. наукові інтереси та здобутки кафедри піднялись на більш високий якісний рівень. Так, протягом 2001-2005 років кафедра виконує дві науково-технічні програми МОЗ України «Репродуктивне здоров'я жінок» та «Діти України». У теперішній час виконується НДР «Особливості формування репродуктивного здоров'я населення внаслідок впливу техногенно забрудненого довкілля та шкідливих професійних факторів». Три викладачі (Т.А. Головка, В.І. Главацька, Н.М. Онул) кафедри виконали кандидатські дисертації під керівництвом проф. Е.М. Білецької, а на сьогодні Елеонора Миколаївна дала путівку в науку шістьом практичним лікарям. З 2012 року к. мед. н. Онул Н.М., яка пройшла шлях від активного гуртківця кафедри,

старости СНТ, аспіранта до викладача і кандидата медичних наук - виконує докторську дисертацію.

Кафедра пишається тим, що єдина на сьогодні в Україні дисертаційна робота, яка присвячена історичним аспектам становлення санітарно-епідемічної служби у Катеринославській губернії, виконана здобувачем практичним лікарем З.Г. Гужвою (2007) під керівництвом проф. Е.М. Білецької.

У листопаді 2007 року на базі кафедри з нагоди її 85-річчя буда проведена Міжнародна

науково-практична конференція. Потужний рівень конференції було забезпечено участю таких корифеїв гігієнічної науки, як академіки М.Г. Шандала (Москва), А.М. Сердюк (Київ), професори М.М. Паранько (Дніпропетровськ), М.М. Надворний (Одеса), Д.О. Ластков (Донецьк), О.І. Тимченко (Київ), С.Ф. Гончаров (генерал-майор, директор ВЦМК «Захист», Москва). Серед численних учасників конференції була широко представлена не тільки санепідемслужба області, міста, районних СЕС, а й України в цілому.

85-річний ювілей кафедри загальної гігієни Дніпропетровської медичної академії, 2007 р.

За останні 5 років здобувачами та аспірантами кафедри під керівництвом проф. Білецької Е. М. захищено 7 кандидатських та 3 докторські дисертації, отримано 5 патентів, розроблені та впроваджені в практику 6 методичних рекомендацій, 8 інформаційних листів, видано 10 монографій, 5 підручників та посібників, опубліковано понад 200 статей, зроблено 140 доповідей на з'їздах, конференціях тощо.

Кафедра з перших днів свого існування приділяла велику увагу студентській науковій роботі. Практично кожний із членів викладацького складу кафедри – у минулому активний член СНТ, участь в якому є своєрідним фундаментом для подальших успіхів у науково-дослідницькій та викладацькій роботі. Кафедра пишається тим,

що на її базі понад 10 років існувало екологічне товариство «Батерфляй», членами якого є учні X-XI класів гімназії №57, майбутні екологи та профілактики. Робота товариства – приклад найбільш ефективної профорієнтаційної роботи.

Наш колектив, зберігаючи кращі наукові традиції, погляди, методологію вчителів, активно розробляє нові горизонти гігієнічної науки, досліджує наслідки техногенного забруднення довкілля та його роль у здоров'ї населення, працює над основами теорії впливу важких металів та їх гігієнічною регламентацією, вивчає репродуктивне здоров'я людини в умовах промислових міст, мікроелементози населення, впроваджує біопротекцію для дітей і вагітних та інші актуальні гігієнічні проблеми.

А.М. Сердюк

Отже, гігієнічна школа Дніпропетровської медичної академії сформована плеядою талановитих вчених і викладачів, які плекали профілактичний світогляд студентської молоді – майбутніх лікарів. Гігієнічна переконливість обдарованих та талановитих студентів блискуче реалізувалась у долі наших видатних земляків – випускників Дніпропетровського медичного інституту: А.М. Сердюк – президент НАМНУ, академік, Міністр охорони здоров'я України, заслужений діяч науки і техніки України, Лауреат

Державної премії України, д.мед.н., професор; Л.Г. Лекарев – завідувач кафедри соціальної гігієни Вінницького медичного інституту, д.мед.н., професор; В.М. Пазинич – завідувач кафедри гігієни Запорізького медичного університету, д.мед.н., професор; В.Я. Акименко – зав. лабораторією фізичних факторів ДУ «Національний науковий центр радіаційної медицини НАМНУ», д.мед.н., професор та багато інших.

Резюмуючи історичний нарис розвитку Дніпропетровської гігієнічної школи, слід підкреслити, що за 100 років існування вона дала науці більше ніж 100 дисертацій з різних напрямків, присвячених гігієнічній діагностиці техногенно-забрудненого довкілля, його впливу на здоров'я людини та розробці гігієнічних заходів управління та зміцнення здоров'я населення промислових територій. Гігієнічною громадою XIV з'їзду гігієністів нашої країни 30 гігієністів у XX столітті визнані провідними, серед яких 7 вчених належать до Дніпропетровської гігієнічної школи (Стояновський О.Ф., Кучерявий І.М., Чехлатий П.Х., Столмакова Г.І., Чукмасова Г.Т., Шелюг М.Я., Кас'яненко А.М.), що свідчить про її значущість у благородній справі «служення обществу здоров'ю».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бажан Т.А. О гигиене и гигиенистах / Т.А. Бажан, Н.М. Паранько, Н.Г. Карнаух – Д.: Журфонд, 2005. – 223 с.
2. Бібліографічний покажчик наукових та науково-методичних праць співробітників кафедри загальної гігієни (1974-2007 рр.) / Е.М. Білецька, О.В. Антонова, Т.Д. Землякова [та ін.]. – Д., 2008. – 77 с.
3. Білецька Е.М. Гігієнічні дослідження земської санітарної організації Катеринославської губернії / Е.М. Білецька // Сучасні проблеми епідеміології, мікробіології та гігієни: матеріали наук.-практ. щорічної 8-ої конф. приуроченої до Дня науки. – Львів, 2011. – С. 203-205.
4. Білецька Е.М. Історія становлення та розвитку санітарно-профілактичного напрямку земської медицини Катеринославської губернії / Е.М. Білецька, З.Г. Гужва // Гігієнічна наука та практика: сучасні реалії: матеріали XV з'їзду гігієністів України. – 2012. – С. 17-19.
5. Білецька Е.М. Основні напрямки розвитку та досягнення у науковій діяльності кафедри загальної гігієни ДДМА / Е.М. Білецька, О.В. Антонова, В.І. Главацька // Збереження здоров'я населення урбанізованих територій: наукові і практичні аспекти впливу чинників довкілля: матеріали наук.-практ. конф., присвяченої 85-річчю кафедри загальної гігієни. – Д., 2007. – С. 27-29.
6. Гігієнічна наука та практика на рубежі століть / під ред. Ю.І. Кундієва, А.М. Сердюка, Є.Г. Гончарука, О.В. Лапушенко. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2004. – С. 18-20.
7. Гужва З.Г. Розвиток санітарно-профілактичного напрямку земської медицини Катеринославської губернії (II половина XIX ст. – 1917 р.); автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук / З.Г. Гужва. – К., 2007. – 23 с.
8. Дзяк Г.В. Історичний шлях розвитку кафедри загальної гігієни Дніпропетровської медичної академії / Г.В. Дзяк, Е.М. Білецька // Медичні перспективи. – 2007. - Т XII, № 4. – С. 114-120.
9. Дзяк Г.В. Історичний шлях розвитку кафедри загальної гігієни Дніпропетровської державної медичної академії / Г.В. Дзяк, Е.М. Білецька // Збереження здоров'я населення урбанізованих територій: наукові і практичні аспекти впливу чинників довкілля: матер. наук.-практ. конф., присвяченої 85-річчю кафедри загальної гігієни. - Д., 2007. – С. 12-21.
10. Дніпропетровська державна медична академія. Історія. Сучасність. Особистості / під заг. ред. Г.В. Дзяка. – Харків: Кроссрууд, 2011. – 364 с.
11. Історичні аспекти становлення земської санітарії Катеринославської губернії / Е.М. Білецька, З.Г. Гужва, Т.Д. Землякова [та ін.] // Сучасні проблеми епідеміології, мікробіології та гігієни: матеріали наук.-практ. щорічної 7 ювілейної конф., приуроченої до

70-річчя від дати утворення інституту, 100-річчя від народження д.м.н. Г.М. Мосінга, Дня науки. – Львів, 2010. – Вип.7. – С. 569-573.

12. Очерки истории подготовки врачей медико-профилактического профиля и вклад ученых в развитие гигиены в Украине / Н.М. Паранько, Т.А. Бажан, Э.А. Деркачев, В.А. Павлов. – Днепропетровск: Полиграфист, 2001. – 71 с.

13. Санітарно-виконавча комісія Катеринославського міського самоврядування. 1879 рік (до 125-річчя

з дня заснування) / С.А. Риженко, Е.М. Білецька, З.Г. Гузтва, М.О. Гузтва // Медичні перспективи. – 2004. – Т IX, № 2. – С. 132-139.

14. 85 років. Дніпропетровська державна медична академія. 1916-2001 / за ред. акад. НАМН України Г.В. Дзяка. – Д.: РВА «Дніпро - ВАЛ», 2001. – 816 с.

15. 50 лет (1916-1966) Днепропетровского медицинского института / под ред. проф. И.И. Крыжановской. – К.: Здоровье, 1967. - С. 305-344.

REFERENCES

1. Bazhan TA, Paran'ko NM., Karnaukh NG. About a hygiene and hygienists. Dnepropetrovsk: Zhurfond. 2005;223.

2. Biletska EM, Antonova OV, Zemlyakova TD. Bibliographic pointer of scientific and scientifically-methodical works of employees of department of general hygiene (1974-2007 rr.). Dnepropetrovsk. 2008;77.

3. Bilets'ka EM. Hygienical researches of земської sanitary organization of Katerinoslavsk of province. Modern problems of epidemiology, microbiology and hygiene: materials of research and practice annual 8th conference of timed to the day of science. 2011;203-5.

4. Bilets'ka EM, Guzhva ZG. History of becoming and development of sanitary-prophylactic direction of земської medicine of Katerinoslavsk of province. Hygienical science and practice : modern realities: Materials of XV of convention of hygienists of Ukraine. 2012;17-19.

5. Bilets'ka EM, Antonova OV, Glavats'ka VI. Basic directions of development and achievement are in scientific activity of department of general hygiene of SI "Dnipropetrovsk medical academy of Health Ministry of Ukraine". Maintenance of health of population of urbanized is territories: scientific and practical aspects of influence of factors of environment: materials of research and practice conference, department of general hygiene sanctified to the 85year. 2007;27-29.

6. Kundieva YI, Serdyuka AM, Goncharuka EG, Lapushenko OV. Hygienical science and practice are on the border of centuries. 2004;18-20.

7. Guzhva ZG. Development of sanitary-prophylactic direction of zems'k medicine of Katerinoslavsk of province(II half of XIX of century - in 1917): autoabstract dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of medicine sciences. 2007;23.

8. Dzyak GV, Bilets'ka EM. Historical way of development of department of general hygiene of the

Dnepropetrovsk medical academy. Medical prospects. 2007;12(4):114-120.

9. Dzyak GV, Bilets'ka EM. Historical way of development of department of general hygiene of the Dnepropetrovsk state medical academy. Maintenance of health of population of urbanized territory: scientific and practical aspects of influence of factors of environment: materials of scientific practical conference, devoted by a 85 thing of department of general hygiene. 2007;12-21.

10. Dzyaka GV. Dnepropetrovsk state medical academy. History. Contemporaneity. Personalities. Krossroud. 2011;364.

11. Bilets'ka EM, Guzhva ZG, Zemlyakova TD. Historical aspects of the rural sanitation Katerinoslavsk'k gyberny. Recent developments in the epidemiology, microbiology and hygiene mater. scientific and practical. 7 annual anniversary conf., marking the 70 th anniversary of the date of the formation of the Institute, the 100th anniversary of the birth of MD GM Mosinha, Science Day. 2010;7:569-73.

12. Paran'ko NM, Bazhan TA, Derkachev EA, Pavlov VA. Essays on the history of the training of doctors preventive health profile and the contribution of scientists in the development of health in Ukraine. Poligrafist. 2001;71.

13. Rizhenko SA, Bilets'ka EM, Guzhva ZG, Guzhva MO. Sanitary Ekaterinoslavsk executive committee of the city government. 1879 (the 125 th anniversary of the establishment). Medical Perspectives. 2004;9(2):132-9.

14. Dzyak GV. 85 years. Dnipropetrovsk State Medical Academy. 1916-2001. RVA «Dnipro - VAL». 2001;816.

15. Kryzhanovskaya II. 50 years (1916-1966) the Dnepropetrovsk Medical Institute. Health. 1967;305-44.

